

TÜRKİYE'NİN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE ORTANIN SOLU HAREKETİ

Prof. Dr. Ayşe GÜNEŞ-AYATA*

Bilindiği gibi Cumhuriyet Halk Fırkası 9 Eylül 1923'de kuruldu. CHP'nin ikikuruluş özelliği bugün CHP'liler için belki de en önemli övünç kaynağıdır. Birincisi, CHP Türkiye Cumhuriyetinden eksidir ve Cumhuriyeti CHP'liler kurmuştur. İkincisi, CHP ülkeyi düşman işgalinden kurtaran sivil örgütün, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin bir devamı olmasına rağmen, Nisan 1923'de yapılan seçimler sonucunda oluşan meclisten, doğrudan halk desteği olarak kurulmasıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi, 1924 Haziranından itibaren de taşra örgütlerini kurup, ülke çapında örtüntü bir ağ oluşturmuştur. CHP 27 yıl iktidarda kaldı. Bu dönemde bir çok politika değişiklikleri geçirdi; yine de bu 27 yılda hiç değişmeyen temel bir özellik görüyoruz: Bir ulus oluşturmak ve bir ulus devleti yaratmak. Atatürk ve arkadaşları Türkiye Cumhuriyetini bir ulus devleti olarak yaşatmaya, bu açıdan da bir ulus yaratmaya çok önem veriyorlardı. Bu uğraşta da partiyi itici güç olarak görüyorlardı. Bu çabada dört ilke önemliydi. Birinci olarak modernleşme ve ikincisi laikleşme, üçüncü olarak halk egemenliği ve bunun bir türevi olarak halkçılık.

Ancak, ulus devleti oluşturmada Osmanlı İmparatorluğunun millet sisteminden kaynaklanan ve islam temelli bir çok engeller vardı. Bu döneme kadar eşit olmadan ve ancak farklılıklarını ortaya koyarak yaşamış bir nüfusa, eşit ve farksız, bireyleşmiş bir vatandaşlık kültürünü aşılama kolay olmamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurucuları, Türk vatandaşlığını, sert bir Türk/sunni kimliğinden arındırarak, farklı etnik gruplar ve mezhepleri de kapsayacak şekilde yeni bir ortak payda, yeni bir uluslaşma temeli olarak sunmuşlardır. Bu açıdan laikleşme, batılılaşma ulus devlet kurmanın temel taşıdır. Ama bunlar kadar önemli olan bir diğer unsur, CHP'nin o zaman özenle üzerinde durduğu belki de bugün en çok unuttuğumuz ilke halkçılıktı. Atatürk o zamanlar, herhangi bir sol eğilim taşımamakla birlikte, defaatle partinin tüm toplum üzerinde yükseldiğini belirtmektedir. Atatürk Anadolu'nun halkına hem değer vermiş, hem de devleti onların

*O.D.T.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi.

desteği üzerine kurmaya dikkat etmiştir. Bu çerçevede de hiç bir şekilde kişilerin inançlarını veya işlerini karşısına almadan laikleşmeyi amaçlamıştır.

CHP kuruluş döneminde desteğini iki toplumsal gruptan almaktaydı. Batılılaşmaya inanmış bürokratlar, tarım ve ticaretle uğraşan kasaba eşrafı. Ama bu iki toplumsal kesim de dayanışmacı özellikleri içinde barındırıyordu. Zaten geleneksel eşraf kırsal kesimle, köylüyle yakın ilişki halindeydi. Bürokratlar için ise halk ideolojik olarak temel amaçtı.

1935 yılına gelindiğinde, yani 10 yıldan fazla bir süre sonra, parti artık devletin partisi haline gelmiştir. Bu dönemde parti devletin motoru olarak görülmüş, milli birliğin sembolü haline gelmiştir. Tek parti döneminin bu ikinci yarısı daha az demokratiktir, hem devletçiliğin, hem de Ankara ve liderlik kadrosunun daha fazla egemen olduğu dönemdir. Bu günlerde CHP'nin devletçi mirası olarak anılan durum, özünde bu döneme ilişkindir. Atatürk'ün ölümünün akabinde yaşanan dönem hem devlet yatırımlarının artması, hem de devletin siyasi kontrolünün, artışı açısından önemlidir. 1931 yılından itibaren Genel Sekreter Recep Peker, iktisadi alanda devletin doğrudan müdahalesini savunuyordu (Tekeli ve İlkin 1982). Bu dönemde Türkiye, önemli altyapı ve temel sanayi yatırımlarını yapmış ve devletçi ekonomi sayesinde de 1930 bunalımından daha az etkilenerek çıkmıştı. II. Dünya savaşının getirdiği enflasyon ve ekonomik zorluklarla da bir araya gelince, son 15 yılın bütünü değerlendirildiğinde CHP, özel sektörün gözünde serbest teşebbüsün koruyucusu olarak kazandığı saygınlığı yitirmişti.

CHP ilk kongresini 1927 yılında yapmakla birlikte 1931 yılına kadar, il ve ilçe örgütleri, kurallarla belirlenmiş seçimle gelen organları olan bir parti değildi. 1935 sonrası partileşme hareketi ile birlikte devletle parti arasındaki yasal bağ da pekiştirilmiş oldu (Tunaya 1952). Bütün bu süreç içinde, parti bir "komite partisi" durumundaydı (Duverger 1965). Parti politikalarına üyelerin katılımı oldukça sınırlıydı. Liderler üyelere çok daha fazla söz hakkına sahipti. Parti, devletin yerel örgütlenmesine karşılık gelen bir örgütlenmeye sahip olduğundan, yerel parti örgütlenmeleri, kitlelerden görece bağımsız eşraf ve parti-devlet görevlileri koalisyonu durumundaydılar. Tek parti sisteminde birbiriyle çekişen pek çok hizip de bulunmaktaydı. CHP içinde güç savaşları ve hizipler vardı ama bu, parti içi bir demokrasinin de var olduğu anlamına gelmemekteydi. Söz konusu olan, daha çok liderlik için parti üyeleri ya da seçmenlerin düşüncelerine pek de bağlı olmayan bir çekişmeydi. Parti içinde çoğulculuğa meydan verilmediği gibi, toplumdaki çıkar çeşitliliği de "milli menfaat" ideolojisi altında ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu.

1946 Mayıs'ında, CHP Kurultayı bağımsız grubu feshederek bir kişi/bir oya dayalı doğrudan seçim sistemini ilan etti ve sınıf çıkarlarına dayalı dernekler kurulmasını serbest bıraktı (Karpat 1959; s. 152). Tüm bu değişikliklerin CHP'nin denetiminde olmasına ve açık oy kullanımı, gizli sayım, seçmenler üzerindeki büyük baskı ve oylara yapılan müdahalelere rağmen, 1946 Haziran seçimleri 396 sandalye getirdi. Aynı seçimlerde DP 62, Bağımsızlar ise 7 sandalye kazandı. Bu seçimlerde halkın temsili ve halkın egemenliği nosyonları ilk kez kamuoyu önünde tartışıldı. 22 yıldır İnönü ilk defa bir seçim gezisine çıktı. Diğer adaylar da propaganda amacıyla seçim bölgelerini ziyaret ettiler.

1946 ve 1950 yılları arasındaki dönemde CHP'nin temel amaçları, ekonomiyi liberalleştirmek ile parti ve ülkeyi demokratikleştirmişti. 1947 Kurultayında, kurultaya yürütme kurulu üzerinde haklar tanıyan bir güç desentralizasyonu söz konusuydu ve devlet partiden ayrı bir yapı gösterir hale geldi.

Bu 27 yıllık CHP iktidarı boyunca, köylüler, askerlik hizmeti de dahil birçok zorunlu hizmet sundukları devleti vergi toplayan bir kurum olarak görmekteydiler. Savaş yılları boyunca vergiler artmıştı. Bunun yanında tarımsal ürünü kontrol etmek için uygulanan baskılar da artmıştı. CHP böyle bir baskının varlığını meşrulaştırmaya bile çabalamadı; ne de olsa ülkeyi "halk için, halka rağmen" ilkesine dayanarak yöneten elitist bir partiydi (Ahmad, 1977). Batılılaşmış, modern, eğitilmiş bürokratlar ülke ve halk için neyin iyi olduğunu biliyorlardı, zira ülkelerini seviyorlardı. Köylüler ise cahil ve gelenekçiydiler. Kendileri için neyin iyi olduğu konusunda kolaylıkla aldatılabilirlerdi, dolayısıyla, onları rejimin muhaliflerinden sakınmak gerekti. Kitleler "cahil" ve anlayıştan yoksun olduklarından CHP, politikalarını açıklamaya çaba harcamıyordu. Parti devletti, herhangi bir temsilcilik sistemi yoktu; partinin kimseye karşı bir sorumluluğu bulunmuyordu; parti görevlileri aynı zamanda devlet memuru konumundaydı. Tüm bunlar devlet memurlarının elitist dünya görüşleriyle birleştiğinde, bu memurlar halka karşı otoriter bir tavır takınır hale gelmişlerdi. Halk için en iyi onlar biliyordu ve eşraf da dahil bürokrat olmayan herkes onların hükmündeydi.

CHP seçimleri kaybetmeyi beklemiyordu. Dahası seçimler sonrasında da kaybettiklerine bir türlü inanamadılar. Bu, yalnızca bir tesadüf, bahtsız bir kazaydı. Muhalefette olmaya alışkın değildiler ve bu yeni duruma uyum sağlamak zorundaydılar (Kili 1976, s. 111; Ahmad 1977, s. 104; Karpat 1959, s. 242). Muhalefetlerinin ilk on yılı, yeni durumlarına uyum sağlamak ve parti programını değiştirmekle geçti.

1951 Kurultayında partinin yerel örgütlenmesi hakkındaki tutumlarda bir değişiklik söz konusuydu. 1927'den beri parti oldukça merkezi bir yapı içindeydi. Parti lideri, yakın çevresindeki güçler dengesine bağlı olarak, merkez yürütme kurulu üyelerini ve milletvekili adaylarını kendisi belirlemekteydi. Kurultaylar seçimle ilgili amaçlardan çok, danışma için önemliydi. Yerel parti örgütleri, parti aktivitelerinin pek seyrek olduğu bir komite sistemine dayanmaktaydı. Parti içi demokrasi, özellikle de parti ve devlet iç içe geçmiş olduğundan, neredeyse hiç yoktu.

1957 erken seçimlerinde, CHP tümüyle yeni bir mesajla ortaya çıktı. Programı, sendikali işçilere grev hakkı, üniversitelere özerklik, bürokrasiye yeni ayrıcalıklar, anti-demokratik yasaların ve Milli Müdafaa Kanunu'nun kaldırılmasına ilişkin maddeler içermekteydi.

1957 seçim yenilgisi sonrasında, Hürriyet Partisi 'güç birliği' adı altında CHP'ne katıldı. Parti içinde liberalizm anlayışının yerleşmeye başlamasıyla birlikte parti programı, 1958 Kurultayında tekrar değiştirildi. Yeni program, Anayasada önemli değişiklikler öngörmekteydi: İkili meclis, nisbi temsil, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve güvence. Ayrıca DP'nin ekonomik politikasının bir eleştirisi ve gelişmenin planlara dayalı olması gerektiğine ilişkin düşünceler de içermekteydi. CHP'nin yeni programı, orta sınıflardan ve aydınlardan destek gördü.

27 Mayıs 1960'ta, 38 asker ülkenin idaresini ele aldı. Askeri idare yaklaşık bir yıl sürdü ve bu süre boyunca yeni bir anayasa hazırlandı. Bu yeni anayasa CHP

programından belirgin izler taşıyordu. CHP'nin Kurucu Meclis'te 49 doğrudan ve 125 dolaylı temsilcisi vardı. Yeni anayasa iki meclisli parlamenter sistem, nisbi temsil, anayasayı güvencede tutmak için bir anayasa mahkemesi ve ekonomiyi düzenleyen bir devlet planlama teşkilatı gibi, doğrudan CHP 1958 Programı'ndan alınma fikirler içermekteydi. 1961 Anayasası geniş çaplı ekonomik ve toplumsal amaçlar belirleyerek, toprak reformu (bu da CHP'nin savunduğu politikalardan biriydi), grev hakkı ve toplu sözleşme hakkıyla birlikte özgür işçi sendikacılığı, yaygın bir sosyal güvence sistemi ve sağlık hizmeti gibi konuları hedeflemekteydi.

1961 seçimlerinde CHP ilkelerinin, bir referandumla kabul edilen yeni Anayasada yer almasına karşın, parti, 1957 seçimlerine kıyasla daha az oy aldı (1957'de % 40, 1961'de % 36).

Seçim sonuçları CHP için büyük bir yenilgi oldu. Oylarında % 8'lik bir azalma görülen parti, toplam oyların ancak % 28.7'sini alabilmişti. CHP'nin bu denli ağır bir yenilgiye uğramasının değişik nedenleri vardı. 1960 darbesinin bekçisi olan CHP, ordunun yardımıyla güç kazanma arayışında bir parti konumunda kalıyordu. Ayrıca koalisyon hükümetlerinin yarattığı tüm sıkıntıların CHP'den kaynaklandığı düşünülmekteydi. Parti üyeleri hayal kırıklığı içindeydiler çünkü koalisyon hükümetleri boyunca talepleri reddedilen taşra teşkilatları, sıkı bir parti çalışması göstermek konusunda isteksizdiler.

Ancak günah, seçimlerde sık sık sözü edilen ve yeni tanışılmış bir kavrama, "ortanın solu"na çıkarıldı. 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce, İnönü ve partinin liderlik kadroları parti ideolojisini "ortanın solu" olarak belirlemişlerdir. Aslında ortanın solunda bir parti olma, bu noktada, parti ideolojisi ve programını değiştirmek anlamına gelmiyordu; daha ziyade, partinin varolan görüşleri 1960 darbesinden sonra moda olan kavramlarla yeniden tanımlanmaktaydı. Hali hazırda cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılapçılığa dayanan bir program bulunmaktaydı. İnönü, bu programın ideolojiler yelpazesindeki yerini "ortanın solu" olarak tanımlamaktaydı.

Seçim sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, bu kimlik tanımından ne seçmenler hoşlandı, ne de parti örgütünün kendisi bunun gerçekte ne demek olduğunu anlayabildi. Dolayısıyla da parti üyeleri "ortanın solu" hareketinin "komünizm"den başka bir şey olmadığını söyleyen karşı propagandayla mücadelede yetersiz kaldılar.

1965'ten 1972'ye dek, CHP bir seri kurultay yaptı ve bu kurultayların ikisinde partiden grup halinde istifalar oldu. İlk kurultay 1966'daydı. Daha sonra parti başkanı olarak Bülent Ecevit ve erkadaşları, parti ideolojisinin "ortanın solu" olarak adlandırılması gerektiğinde ısrarlıydılar. Ayrıca, bunun, içi boş bir kavram olmadığını, solculuğun açık bir ifadesini içerdiğini ileri sürdüler. Bunu, 1960 Anayasasının ve zamanın sosyal demokrat hareketinin gereği olarak nitelendirdiler (Ecevit 1966, s. 26). 1966 Kurultayında İnönü, Ecevit'in grubunu destekledi ama, onun parti genel sekreteri olması konusunda şüpheleri vardı. İnönü'nün bu ılımlı muhalefetine rağmen, Kurultay Ecevit'i seçti.

1966'da ortanın solu hareketi, 1930'ların halkçılık anlayışından oldukça farklı bir halkçılık ideolojisine sahipti. Sınıfların varlığını kabul etmekte, ama sınıf mücadelesine karşı çıkmaktaydı. Sosyal adalet, sosyal güvence ve özgürlük taraftarıydı; serbest teşebbüsü de temel özgürlüklerden biri olarak görmekteydi. Sosyal demokrasiden, daha

oturmuş bir demokrasinin öncülerini hazırlayacak sosyal reformlar anlamında söz ediliyordu (Ecevit 1966).

1969 CHP seçim bildirgesi düzen değişikliği programı olarak adlandırılmaktaydı ve sosyal reformlar önermekteydi.

1969 seçimleri 1965'dekinden de kötü bir yenilgi oldu. 1969 seçimlerinden sonra, parti içinde yeni muhafazakar muhalefet grupları ortaya çıktı. Bunlar, ortanın solu hareketi ve Ecevit'in radikal sloganlarının seçimlerde yenilgiye neden olduğunu ileri sürüyorlardı. Buna rağmen Ecevit, ortanın solu hareketine bağlı kalacağını ısrarla vurguladı.

İnönü'nün Ecevit'ten desteğini çekmesine neden olan parti içi bir çekişme değil, askeri bir darbeydi. 12 Mart 1971'de başbakan Demirel'in istifasıyla sonuçlanan bir askeri müdahale oldu ve yeni hükümet CHP'nin meclis üyelerinden olan Nihat Erim tarafından kuruldu. İnönü, Erim hükümetine destek verdiğini açıklarken Ecevit, seçimle gelmiş bir hükümete karşı arkasını orduya dayayan bir hükümeti desteklemeyeceğini ve partinin adının tekrar orduyla birlikte geçmesini istemediğini belirtti. İnönü'yle açık ihtilafın bu beyanı, partide sosyal demokrat ideolojinin kurulmasına doğru atılan önemli adımlardan biriydi. İnönü 1971'e dek Ecevit'i desteklemişti, ancak pek çok kişinin gözünde İnönü'nün statükoyu temsil ettiği ve parti ideolojisinde herhangi bir değişiklik yapılmasına en büyük engeli oluşturduğu açıktı. Fakat İnönü'yü istifaya zorlamak da pek kolay değildi. CHP Cumhuriyetçi geleneğin partisiydi; Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'e bağlılık İnönü'nün kişiliğinde sembolize edilmekteydi.

Ecevit, meclis grubunun İnönü taraftarlarının hakimiyetinde olduğunu bildiğinden, genel sekreterlik görevinden istifa etti. Destek toplamak için yerel parti teşkilatlarına gitti ve gerçekten de güçlü bir destek buldu. Ecevit'in taban politikaları meclisin muhafazakar CHP üyelerini korkutmaktaydı. Eski retoriği kullanarak, Ecevit'i partiyi sosyalist yapmak istemekle suçladılar. Bunun pek az bir etkisi oldu.

İnönü'nün çabalarına karşın, Ecevit Ankara, İzmir, Adana ve İstanbul gibi büyük şehirlerde başarılıydı. Ecevit'in ilk kongrelerinde desteğini artırdığını gören İnönü, yerel kongreleri sürdürmeye gerek olmadığını ileri sürerek olağanüstü Kurultay istedi. İnönü kurultaya yalnızca önceden seçilmiş delegeleri çağırırdı. Bu, Ecevit taraftarlarınca ateşli bir biçimde protesto edildi. Kurultaydan bir gün önce, 43 il başkanı, 8 il temsilcisi, 55 il gençlik kolu temsilcisi ve 7 gençlik kolu başkanı, Kurultayı toplamada kullanılan yasa dışı yöntemleri protesto eden ve Ecevit'e kesin destek veren bir bildiri imzaladılar.

5 Mayıs 1972'de Kurultay eski delegelerin katılımıyla toplandı. İnönü her yolu denedi; hasta adam, ülkenin kurtarıcısı ve Cumhuriyet'in kurucusu rollerini oynadı. Ecevit ve arkadaşlarının sorumsuz sosyalistler olduğunu, bu nedenle onlarla çalışamayacağını ve eğer Ecevit taraftarlarının hakimiyetindeki merkez yürütme kuruluna güvenoyu verilirse istifa edeceği uyarısında bulundu.

Muhafazakarların iddiaları, anti-Kemalizm ve komünist suçlamalarına dayanıyordu. Ecevit ve arkadaşları iddialarını parti demokrasisi, Partinin "parti örgütleri" tarafından yönetimi üzerinde temellendirdiler. Ecevit taraftarlarının kullandığı başlıca slogan yerel parti teşkilatları anlamına gelen "örgüt"tü. Kurultay Ecevit'in zaferiyle sonuçlandı ve İnönü ertesi gün istifa etti. Yeni bir Kurultay Ecevit'i 14 Mayıs 1972'de parti başkanı

seçti. Ecevit'in, yerel parti örgütlerini kendilerine güvenmelerini sağladığı ileri sürülmekteydi. Ecevit'e oy vermekle delegeler aslında kendilerine oy vermişlerdi (Cem 1971).

Ortanın solu hareketinin ve bu hareketin lideri Ecevit'in zaferi, bu nedenle, yalnızca ideolojik değişiklik değil, aynı zamanda, örgütsel bir değişim, parti yapısının bu ideolojiye uygun şekilde yenilenmesi anlamına da gelmekteydi. Bunun sonucunda güçlü bir teşkilatlar sistemi, parti içi demokrasi ve özgürlük, parti liderliği ve merkez örgütünün taşra örgütüne ve taleplerine karşı daha fazla sorumluluk taşıması beklenmekteydi. Tüm bunlar Ecevit'in parti başkanı olarak yaptığı ilk konuşmada vaadedilmişti. 1974'deki Kurultayda parti tüzüğü, il temsilcilerin parti meclisine sürekli katılımlarını sağlayacak şekilde değiştirildi.

CHP 1973 seçimlerini kazandı. Bu zafer CHP oylarındaki bir oran artışından çok, diğer partilerin durumlarındaki değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. CHP oyların % 33.3'ünü almıştı ve bu oran, 1960'dan bu yana % 6'lık bir artışı işaretlemekteydi, ama yine de 1961 yılına ve bu tarihten önceki oy oranlarına bakıldığında daha düşük olduğu görülmekteydi. 185 sandalye sayısı (meclisteki toplam 450 sandalyeden 185'i) meclisin en büyük grubu haline gelmek CHP lideri için bile bir sürpriz olmuştu. Böyle bir artış 1965 ve 1969 seçimlerinin kaybedilmesine ortanın solu ideolojisinin neden olmadığını göstermekteydi. Bu dönemde seçmenlerin reddettiği partinin yapısı, tutumları, kitlelere seslenme şekli, imajı ve liderlik kardosuydu.

Özellikle Türkiye'nin batısında ve büyük şehirlerde, sosyal demokrasiye katılabilecek seçmen grupları mevcuttu. En büyük zafer Trakya'daydı; 5 Trakya ilindeki ortalama artış % 11.6'ydi. Marmara ve Ege bölgesindeki ortalama artış ise % 10 ve % 7.3'tü. Ayrıca Alevi oylarında da, Birlik Partisi'nden CHP'ye kayan, % 7.7'lik bir artış söz konusuydu. Nüfusu 120.000'in üzerinde olan şehirlerde CHP oylarında düzenli bir yükselme vardı ve nüfusu 400.000'den çok olan şehirlerde ise, toplam oyların % 40'ı gibi bir oranla, bu artış en yüksek noktasına ulaşmaktaydı (Tekeli ve Gökçeli 1977, s. 52). Türkiye'nin en büyük şehirlerinde (Ankara, İstanbul, Adana, İzmir) ortalama artış % 12.25'ti. 1973 belediye seçimlerinde, CHP, 67 şehir belediyesinden 32'sini kazandı. Büyük şehirlerdeki oy artışı düşük gelir sahibi sınıflardan gelmekteydi. (Özbudun 1975). İzmir'in gecekodu bölgelerinde CHP oylarındaki yükselme % 20 oranındaydı (1969'da % 22.6'dan 1973'te % 44.2'ye.) İstanbul'un gecekodu bölgelerinde bu oran % 26'ydı (1969'da % 21.8'den 1973'te % 47.5'e) (Özbudun 1975). Ayrıca Zonguldak maden bölgesi gibi, işçilerin yoğun olduğu yerlerde de önemli artışlar söz konusuydu (1969'dan 1973'e dek % 9'luk artış). CHP destekçileri arasında iki grup dikkati çekmekteydi. Bunlardan birincisi, büyük şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayan işçi sınıfı ve yoksul şehirlilerdi. Sanayi işçileri, özellikle de imalat sanayiinde, madenlerde, özel teşebbüsün hakimiyetindeki sanayi kollarında çalışan sendikali işçiler arasında CHP'ye destek çok fazlaydı. İkinci olarak da CHP, hali vakti yerinde küçük köylülerin yaşadığı yerlerde başarılıydı. Ege, Marmara ve Trakya, tarım açısından en gelişmiş ve pazar için üretimin en yaygın olduğu bölgelerdi. Buralarda üreten pamuk gibi bazı ürünler sanayide girdi olarak kullanılmaktaydı. Bu bölgeler 1960'larda yaşam standartlarının büyük bir hızla yükseldiği yerlerdi.

1975'te yapılan ikili seçimin sonuçları, CHP için, oylarını 1973'teki % 35.4'lük orandan % 41.4'a çıkardığı bir zafer oldu. AP'de 1973'teki kayıplarını onardı, ama

seçimler küçük partiler için tam bir yenilgiydi. MSP ve DP önemli kayıplara uğradılar. Bu nedenle de bir erken seçimin önünü geçmek için herşeyi yaptılar.

1977 seçimlerinde bu kutuplaşma CHP'nin önkçekilerden daha büyük bir zaferiyle sonuçlandı (oyların % 41'i, meclisteki sandalyelerin 213'ü).

Demokrat Parti ülkeye bir seçim demokrasisi getirmiş, fakat gerek kendi içinde kendi bünyesinde, gerekse diğer partilerde yaygın bir karar verme sürecinde etkinlik politikası oluşturmamıştır. Halbuki demokrasi, sadece seçimden seçime oy verme veya demokrat partinin yaygın olarak kullandığı gibi kaynaklardan yararlanmak için oy karşılığı pazarlık yapmak değildir. Demokrasi, aynı zamanda karar alma süreçlerine yaygın olarak katılım, büyük kitlelerin kendi konularını belirlemesi siyasi, sosyal, ekonomik konularda bilgilenmesi, ayrıca ülke yönetiminde etkin olabilecekleri konularda hevesli, arzulu, tartışmalar yapmak ve kararların bu süreç sonucu alınmasıdır. İşte o zaman insanlar, sonuçta meydana çıkan ürüne sahip çıkarlar, o zaman onu korur, savunur, sonuçları kendilerinin bir parçası gibi kabul ederler. CHP'nin 1957'den başlayan, ama 1969'larda yoğunlaşarak süren ve 1972'de Bülent Ecevit'in Genel Başkanlığı ile ivme kazanıp Türkiye'nin 1970'li yıllarına damgasını basan Sosyal Demokrat hareketi, bir katılım yaygınlaşması, arzusunun; bu yeni demokrasi arayışının sonucudur. Bu yeni dönemde, halk, sadece seçimden seçime oy verme demokrasisi değil, aynı zamanda sunulan alternatifler, öneriler, siyasalar, bulunan çözümlere de aktif olarak katılmayı arzu etmektedir. Kahvelerde, iş yerlerinde, evlerinde, köylerinde kendi sorunlarını tartışmakta, seçim dışında da gerek sorunlarını dile getirerek; gerek düşünce, çözüm üreterek siyasete katılmak istemektedirler. Bu katılım arzusunda da kendini herkesle eşit saymakta, artık kimsenin sosyal konumundan dolayı üstünlüğünü kabul etmemektedir. İşte 1972'de zaferle sonuçlanan Ortanın Solu hareketi, bu yeni demokrasi anlayışının bir başarısıdır. O hareketi ülke düzeyinde söz sahibi yapmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye'ye yeni bir demokrasi halkası ekledi, bu halkanın özünde ise süreçlere katılan ve o süreçleri oluşturan halk kesimlerinin yaygınlaştırılması vardı.

Bu büyük başarının, CHP içinde bir devrim niteliği olan ortanın solu hareketiyle yakından ilgisi olduğu şüphesiz. Ortanın solu hareketi sadece bir ideoloji değişmesi değil, aynı zamanda bir örgüt yenilenmesi hareketiydi. Daha sonraları Sosyal Demokrat/Demokratik Sol adını alan bu hareket hem görüşleri ve ideolojisi hem de örgütü ve yeni bir örgüt anlayışı ile bu yeni katılım halkasını, haresini Türkiye'nin siyasal kültürüne katmıştır. Örgüt içindeki herkes en ufak mahallenin üyesi, delegesinden, il ilçe başkanına kadar etkili olabileceği, kendisinin önemli olduğu, ve bir katkıda bulunduğu hissine kavuşmuştur. 1972 sonrasında her üye, parti hiyerarşisindeki yeri veya toplumdaki konumu ne olursa olsun partinin içine yavaş yavaş değil ev sahibi olarak girmiştir. Herkes kadar söz sahibi olduğunu, tartışabildiğini ve karar alma süreçlerine katılıp, sonuçlarını; başarı veya başarısızlığı sahiplendiğini göstermek istemiştir. Bu yolla sadece partiyi değil, demokratik süreci de benimsemiştir.

Yani 1972 hareketi, bir demokratik katılım halkasının yeni bir haresidir. Yaygın halk kesimlerini, sadece kendilerine sunulan alternatifleri seçimden seçime seçen olmaktan çıkarmış onları demokratik sistemin bir parçası haline getirmiştir. Bu hareket aynı zamanda bir örgüt anlayışı değişimini içermektedir. Nasıl, 1972 Ankara'da kurultaylarda sancılı süreçler sonucu temel ideolojik değişiklikler sağladıysa, Anadolu'da kasabalarda, şehirlerde, kadrolar ve yönetim anlayışları zorlu mücadelelerle değişmiştir, ancak zorlu mücadeleler sonucu yeni katılımlar ve imkanlar halka ve üyeye sağlanmıştır.

1960'ların ilk yarısına kadar, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde CHP'nin yerel örgütleri, o bölgelerin eşrafından sorulurdu. Bu eşraf meslek ve ekonomik konum olarak durumları ne olursa olsun, bölgede etkindi ve bir bakıma partide de mutlak hakimiyet sahibiydi. İl ve ilçe kongrelerinde gruplaşabilirler, hatta kavgalaşırlar ama sonuçta parti üyelerinin fikrine pek başvurmadan, ama onlar aracılığıyla partiye hakim olurlardı. 1960'lı yılların başından itibaren, Anadolu'daki küçük merkezlerin güç yapısında çok önemli bir değişiklik oldu. Bu yıllarda, yaygın olarak küçük kentlerden çok sayıda genç büyük şehirlere okumaya gittiler ve daha önceki dönemlerden farklı olarak meslek sahibi olarak memleketlerine geri döndüler. Bu gençler, dönemin Türkiye'de yarattığı hızlı değişim sürecinden haberli, siyasi hırslar ve idealizmleri yüksek, bütün bunlardan daha önemlisi CHP içinde, eşrafın tükadığı katılımsızlıktan şikayetçiydiler. Bu rahatsızlığın sadece kendilerinde değil, aynı zamanda üye tabanlarını oluşturan, halk kesimlerinde de olduğunu fark ettiler.

Esasında Ortanın Solu hareketi büyük şehirler ve sanayileşmiş bölgeler dışında üye tabanının niteliğini değiştirmemiştir (Güneş Ayata 1992). Sadece partide üyenin konumunu değiştirmiştir. Köyde etkin bir üye, örneğin bir delege tipik olarak, o köyün hali vakti yerinde bir ailesindedir. Bu 1950'li yıllardan, tahmin ederim ki bugüne kadar aynen sürmektedir. Fakat 1960 sonrasında bu köylü delege artık köyün dışını tanıyan, şehir bilen, devletten ve siyasetten doğrudan beklentisi olan bir kişi olmuştur. 1970'e gelindiğinde, tipik bir delege ön seçimden seçime oy kullanan değil, aynı zamanda seçtiği şahsın kendisine karşı sorumlu olmasını, partide adam yerine konulup, kendisine fikir sorulmasını, fikrinin alınmasını ve tartışmayı beklemektedir. Artık yeni bir halka siyasete aktif olarak katılmaya hazırdır. Burada yeni bir açılım vardır. Bu köylü haftada, ayda bir şehre indiğinde bilgi almak için eşrafa bağlı değildir; radyo dinlemekte, kredi kullanmakta, gazete okumakta, hatta Almanya'ya gitmektedir. Siyasette var olmak istemektedir.

İşte bu dönemde bazı genç avukatlar, mühendisler, doktorlar, bu katılım arzusunu ve potansiyeli kendi yanlarına çekmişler; hem yörelerinde kendi iktidarlarını pekiştirmişler, hem de bu rüzgarla bu katılım arzusunu Ankara'ya kurullaylara taşımışlardır. Nitekim 1970'li yıllar 30-40 yaş arasında genç il başkanlarının partiyi yönettiği yıllardır. 1950'den 1975'e kadar il başkanlarının yaş ortalaması 10 yaş düşmüş, eğitim seviyeleri yükselmiş, meslek dağılımı ise serbest meslek ağırlıklı olmuştur. Parti içi faaliyet sürekli hale gelmiş, partide ideolojik ve fikri tartışma yoğunlaşmış, propaganda metodları modernleşmiş ve gerek halkla gerekse üyeyle diyalog önem kazanmıştır. Bu genç profesyonel politikacılar Parti içi demokrasiyi, katılım arzusunu köylerden kasabalardan kurullaylara taşımışlar, kurultaydan da bütün ülkeye Sosyal Demokrasiyi taşımışlardır.

Sosyal demokrasi, o zamanki vurgusuyla halkçılık ve demokrasi, bu yeni açılan kesimlere farklı anlamlar ifade etmektedir. Onlar için halkçılık halkın saygınlığı, insan yerine konulması, devletin onların arzusuna göre yönetilmesi ve seçilenlerin kaynakların dağıtımında onlara karşı sorumlu olması demektir. Halkçılık özetle, örgütteki sıradan, ortalama üyeye göre Sosyal Demokrasinin eşitlikçiliğini vurguluyordu. Demokrasi ise katılım, etkinlik, yani özgür düşünce, özgür irade anlamına geliyordu.

Ülkenin diğer bir köşesinde büyük şehirler ve sanayileşmiş bölgelerde ise daha farklı bir değişim söz konusuydu. Uzun bir süre Anadolu'nun herhangi bir köşesi gibi

eşrafın kontrol ettiği köylü ile sıkışmış olan bu bölgelerde artık, 60'lı yılların ikinci yarısıyla önce oy tabanını, daha sonra da örgüt tabanını köyden şehre göç etmiş, bir çoğu zaman içinde ya eğitimle ya da çıraklıkla beceri kazanmış, örgütlü kesimde çalışan işçiler oluşturmaktadır. 1970 sonrasında özellikle sanayi bölgelerinde, işçilerin parti içinde etkinliğinin artmasına paralel olarak, onların örgütlü sözcüleri konumundaki sendikacılar ve özellikle daha etkin konumlarda ve daha iyi imkanlarla çalışan teknik personel vardır. Ama şüphesiz ki bütün bunların ötesinde partinin büyük şehirlerdeki örgütünü göçmenler ele geçirmektedir. Büyük şehirlerde artık Sosyal Demokrasi, halkçılık ve demokrasinin yanında refah devleti, sendikacılık, bağımsızlık, örgütlenme özgürlüğü anlamına gelmektedir. Büyük şehirler ve sanayi bölgelerinde 1960'dan 1975'e gelindiğinde, sadece üyenin konumu değil bütün üyelik yapısı değişmiş, ayrıca CHP bir üye patlamasıyla da karşı karşıya kalmıştır.

1970'li yılları özetleyecek olursak, CHP sadece ideolojik yapısını değiştirmede, sadece bir oy patlamasına da gitmedi. Bu iki önemli faktörün arasını yeni bir örgütlenme modeli ile doldurdu. Yeni bir kadro ile yeni bir örgüt anlayışı getirdi. Bu örgüt anlayışının altında siyasi sürecin her noktasına mümkün olduğu kadar çok katılım sağlama, yani daha ileri bir demokrasi anlayışına varma çabası vardı. Bu yenileşen kadrosunun en önemli özelliği kendisini Türkiye'nin kaderi üzerinde etkin görmek isteyen, atılımcı, bir nevi Türkiye'nin yeni açılımlarına sürükleyici kesimleri olmalarıydı. Nasıl ANAP, 1980'li yıllarda Türkiye'nin sosyo-ekonomik yaşamında yeni bir dalga yakaladıysa, 1970'lerde de CHP, öyle bir yükselen eğilim, akım ve sosyal kesim yakalamıştır.

Gerek gittikçe pazarla bütünleşen küçük köylüler, gerekse o dönemlerde Türkiye'nin üretici güç olarak düşünülen yeni şehirliler ve işçiler daha fazla siyasete katılma, daha fazla etkin olma ve karar alma süreçlerinde yer almayı istiyorlardı. İşte 1972'de, kapıkulu değil, özgür üyeler olma seçimini kurultaya yapuran bu katılım arzusu, bu örgütten gelen itici güçtür. 1970'lerde değişim arzusunu savunan Ortanın Solu ekibine baldırçıplaklar, aylakçı otları diyenler bir bakıma doğruyu söylüyorlardı. Çünkü Ortanın Solu hareketi sahiden Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden gelen fakat temel özelliği atılımcı bir arzu ve hırsla kendilerini etkisiz konuma düşürmüş olan eşrafa, merkez güçlerine karşı mücadele ile katılmayı amaçlayan ve kendi seslerini duyurmaya çalışan halkı, üye tabanını, örgütü temsil ediyorlardı ve o sırada parti yönetiminde olanlara göre sahiden daha mütevazı sosyal konumlardan geliyorlardı.

CHP 1970'li yıllarda Türkiye'ye yeni bir demokrasi haresi sundu, yeni bir katılım modeli önerdi, yeni bir toplumsal model benimsetti. Daha da önemlisi, Türk siyasal yaşamına yepyeni sosyal gruplar ve güçler kattı.

1980 sonrasında CHP'nin bu atılımıyla eşdeğer olmasa bile paralel çabaları daha sonra oluşan Sosyal Demokrat nitelikli partiler gerçekleştiremediler. Topluma yeni modeller sunamadıkları gibi, 1970'lerde CHP örgütünün olumlu dinamikliğini de yakalayamadılar. Sadece il, ilçe yöneticileri ve delegeler bulmanın yetmeyeceğini, Sosyal Demokrasinin bir örgüt ve katılım modelini de içerdiğini, bu rüzgarın halka, seçmene ancak bu benimsemiş, özümsemiş taşıyıcılarla ulaşabileceğini değerlendiremediler. Belki de 1980'li yıllarda Sosyal Demokrasinin başarısızlığının önemli nedenlerinden biri, ortanın solu hareketinin nasıl bir örgüt değişimi ve katılım modeli önerdiğinin çok anlaşılması, böylelikle örgütün yeni kesimlere açılmamasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmad, F. (1977) *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*. London, Hurst and Company
- Cem, İ. (1971) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul (Cem Yayınevi).
- Duverger, M. (1965) *Political Parties, their organization and activity in the modern state*. London. Methuen.
- Ecevit, B. (1966) *Ortanın Solu*, İstanbul (Kim Yayınları)
- Güneş-Ayata, A. (1992) *CHP Örgütü ve İdeoloji* Ankara (Gündoğan Yayınları)
- Karpat, K. (1959) *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party Sistem*. Princeton (Princeton University Press).
- Kili, S. (1976) *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*. İstanbul (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları)
- Özbudun, E. (1975) *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No. 363).
- Tekeli, İ. ve Gökçeli, S. (1977) *1973 ve 1975 Seçimleri Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*. İstanbul (Milliyet Yayınları).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982) *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Türkiye Belgesel İktisat Tarihi No. 3, Ankara (Ortaođu Teknik Üniversitesi Yayını).
- Tunaya T.Z. (1952) *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul. (İstanbul Üniversitesi Yayınları).